

УДК 811.161.2'38+81

ОНИМНИЙ РІВЕНЬ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ ДАРІЇ ВІКОНСЬКОЇ

Оксана Микитюк

*Національний університет „Львівська політехніка”,
кафедра української мови,
вул. Карпінського, 2/4, 79013, Львів, Україна,
тел.: (032)2582675*

Проаналізовано особливості вживання та функції онімів у науковому тексті. Виявлено, що онімний рівень є важливим джерелом мовної картини світу автора, виробляє в читача певну позицію, актуалізує знання з культурно-історичного минулого, є зв'язковим елементом твору.

Онімна лексика найчастіше виконує інформативну, текстотвірну та характеризувальну функцію.

Ключові слова: лінгвістичний аналіз тексту, онімна лексика, Дарія Віконська.

Елементи лінгвістичного аналізу тексту (як частину риторики, стилістики, торії віршування) започаткували античні мислителі [7, с. 17; 9, с. 81].

Поряд з класиками українського мовознавства (О. Потебнею, Л. Булаховським), що заклали основи лінгвістичного аналізу тексту, посідає належить професор Львівського університету І. Ковалик [6].

Сьогодні є низка праць з теоретичних та практичних аспектів лінгвістичного аналізу тексту [5; 7; 8; 12, с. 329–334 та ін.]. Численні дослідження присвячено аналізу мови письменників [1; 3; 10; 11; 13]. Однак немає праць, у яких розглянуто мовний світогляд автора на основі онімної лексики. Тим більше, аналіз наукового тексту не є об'єктом вивчення крізь призму культурно-історичного минулого та впливу на читача. Відтак актуальним є дослідити онімну лексику чільної представниці міжвоєнного двадцятиліття, за висловом Йосафата Скрутеня „апостолки західної культури” [15, с. 103], особи, яку (внаслідок політичних чинників) було викинуто з літературного-мистецького процесу, – Дарії Віконської.

Вивчення лінгвістики тексту здебільшого було зосереджено на художньому стилі, позаяк соціолінгвістичні чинники (репресії проти українських мовознавців, повні та часткові заборони розвитку мови) спричинили неповне дослідження наукового та публіцистичного стилів. Проте саме ці унормовані та кодифіковані різновиди літературної мови сприяють формуванню державотвірної функції мови, виробляють націєцентричний світогляд та формують знання про мовну картину світу.

Вивчення особливостей української ментальності (за визначенням О. Ткаченка, „ментальність – це національний дух народу” [14, с. 208]) виразно можна простежити на прикладі творів письменників та мислителів міжвоєнного двадцятиліття, зокрема, Є. Маланюка, У. Самчука, Д. Донцова, Д. Віконської, Н. Ливицької-Холодної та ін. (що сьогодні є об'єктом аналізу здебільшого літературознавців). Відтак актуальним є вивчення спадщини діячів зазначеного періоду в аспекті персоналогії, лінгвістичної, когнітивної лінгвістики тощо. Предметом розгляду є один з аспектів лінгвістики тексту – онімний рівень наукової студії Дарії Віконської „Джеймс Джойс: Тайна його мистецького обличчя”,

що відтворює систему поглядів авторки, її неповторний індивідуальний стиль та архітектоніку твору.

Наша мета – на основі лінгвістичного аналізу тексту з'ясувати функції онімної лексики в творі Дарії Віконської. Поставлена мета передбачає розв'язок таких завдань:

- охарактеризувати склад онімів твору;
- на основі онімної лексики з'ясувати індивідуальний стиль Дарії Віконської;
- виявити особливості вживання та функції онімів у науковому тексті;
- показати, як оніми конкретизують, відтворюють та декодують задум авторки.

Ономастикон твору Дарії Віконської „Джеймс Джойс: Тайна його мистецького обличчя” творять географічні об'єкти (топоніми), назви людей (антропоніми), назви народів (етноніми), назви Бога (теоніми). Позаяк авторка називає певних людей у часово-просторовому полі, центральним компонентом її розвідки є антропоніми та топоніми.

Д. Віконська, закладаючи основи українського джойсознавства, критично розглядає авангардну прозу відомого ірландського письменника. Авторка подорожувала Європою, вчилася у пансіонах Англії та Франції, „була справжньою мешканкою майже втраченої Європи „старого режиму”. А заодно – і частиною тої нашої безповоротно затонулої Атлантиди, тільки цього разу не з українським Сходом зв'язаної, а з заходом...” [16]. Відтак її розвідка про Джеймса Джойса всуціль насичена низкою власних назв.

Свген Маланюк у праці „Дарія Віконська” розповідає про освіченість Дарії Віконської (це псевдонім Ліни (Івонни-Кароліни) Малицької з роду Федоровичівни). Батько Дарії – „філантроп і меценат, нащадок, певно, дуже давнього роду. Один з Федоровичів (можливо, дід Віконської) був філософом, автором книги афористичних сентенцій, що вийшла одночасно кількома „австрійсько-галицькими” мовами: німецькою, польською й руською (власиво – язичієм)” [17]. Дарія генетично успадкувала неабиякі розумові здібності та закріпила їх набутими знаннями. Відтак неймовірна ерудиція дослідниці скеровує читача до тих відомих постатей, які пробуджують у свідомості певні асоціації, налаштовують на певний тембр розуміння тексту. Отже, власні назви виконують не лише інформативну та характеризувальну, а й проектувальну роль, відтворюють ставлення оповідача до навколишньої дійсності та є зв'язковим елементом твору. Кожна сторінка розвідки розгортає перед читачами широкий культурний простір, демонструє знання авторки не лише літературних текстів, а й інтелектуальну-просвітницьку глибину її знань. Численні антропоніми твору Дарії Віконської – це: філософи (*Анрі Бергсон* [2, с. 37, 54], *Оскар Вайлд* [2, с. 41], *Бенедетто Кроче* [2, с. 71]), художники (*Мателлі* [2, с. 49], *Пабло Пікассо* [2, с. 48, с. 50], *Лот* [2, с. 50]), композитори (*Вільгельм-Ріхард Вагнер* [2, с. 27]), письменники (*Вільям Шекспір* [2, с. 29], *Бернард Шев* [2, с. 41], *Стефан Мальярме* [2, с. 49], *Поль Валері* [2, с. 53, с. 54], *Марсель Пруст* [2, с. 56], *Шарль Бодлер* [2, с. 60], *Барбей д'Оревілі* [2, с. 60, с. 61], *Анрі де Монтерлян* [2, с. 60], *Роберт Траз* [2, с. 60], *Кнут Гамсун* [2, с. 66]), філолог (*Курціюс* [2, с. 53, с. 54, с. 55]), психолог (*Фройд* [2, с. 21]), державні діячі (*Томаши Масарик* [2, с. 60], *Марія Тереса* [2, с. 38]). Авторка стверджувала, що її розвідка – це не науковий аналіз, а бажання привідкрити „тайну його (Д. Джойса) мистецького обличчя” та подати „студію про цього замітного письменника” [4, с. 9]. Тому часто маємо не лише згадки про таку велику кількість постатей, а й значну кількість цитат з їхніх творів, що засвідчує обізнаність авторки в тогочасному культурному житті. Тому для опису подій та середовища „ідентифікаційно-диференційна функція є базовою, оскільки згадкою антропоніма забезпечується виділення денотата з-поміж інших” [3, с. 7].

Часто дослідниці антропонімами уточнює різні назви: *Вайлдове класичне слово* [2, с. 22], *Джойсова мова* [2, с. 25], *Вагнерівська драма* [2, с. 27], *Дантівський краєвид* [2, с. 25], *Шекспірова творчість* [2, с. 28], *Шекспірова тематика* [2, с. 28], *вдова Шекспіра* [2, с. 28] та подає персонажів з творів зазначених авторів: *Просперо* (персонаж п'єси Шекспіра [2, с. 28]). Прикметно, що для розгляду „революційности і мистецьких методів”, Д. Віконська бачить подібність поезій Джойса крізь асоціації зі „стилем часів *королеви Єлисавети*” [2, с. 45].

Оскільки Д. Віконська аналізує автобіографічний роман Д. Джойса, маємо аналогії між персонажами твору та визначними тогочасними реальними особам, відтак антропоніми виконують характеризувально-напряму роль. Наприклад, *Стефан Дедадь* [2, с. 27, с. 29, с. 57, с. 64] має прототипа *Джеймса Джойса* [2, с. 47, с. 55, с. 56, с. 71]; *Леопольд Блюм* (авторка повторює цей антропонім майже на кожній сторінці розвідки) – це знайомий Джойсового батька *єврей Альфред Гантер*; *Бак Меліган* в „Уліссі” – це *Олівер Сен-Джон Гогарті*. Порівнюючи *Улісса* з *Одіссеєм*, дослідниці лише на останніх сторінках розвідки називає ім'я *Одіссея* [с. 56], бо намагається підвести читача до розуміння твору самостійно.

Аналізуючи дії свого персонажа (*Дедадь*), Д. Віконська розкриває його внутрішній світ через зіставлення з реальними особами, наприклад, він кепкує з давньої *королеви Вікторії*, з постаті *Едварда VII* [2, с. 32]. Велетенська кількість антропонімів пов'язана з бажанням авторки „утривалити враження, які виринули під час читання Джойсового твору” [2, с. 13] та допомогти читачеві сприймати текст. Відтак, наприклад, на тридцять восьмій сторінці, подаючи цитату з твору Джеймса Джоса, лише в одному абзаці маємо 17 онімів (а це не лише назви головних персонажів, а й назви країн та міст, персоніфіковані назви тощо). Прикметно, що даючи власні назви головних дійових осіб, серед яких чотири особи живі та дві – мертві, дослідниці на початку своєї замітки характеризує кожного (це: *молодий Стефан Дедадь* [2, с. 20], *Стефанів батько – Симон Дедадь* [2, с. 20, с. 37], *Блюм* [2, с. 38, с. 65] та інші), а вже наприкінці твору маємо узагальнення персонажів, відтак *Блюми* стають універсальними типами, що були за всіх часів і яких „стрічаємо нині на кожній вулиці кожного більшого міста” [2, с. 56]. Отже, кожен антропонім скеровує читача в певне асоціативне поле та „пов'язане з конкретними авторськими намірами, потребою створити бажаний ефект – активізувати відповідні загальні знання про відому людину, виокремити якусь деталь, викликати у читача певні психологічні й естетичні асоціації” [11, с. 30].

Д. Віконська пропонує ознайомити саме українську публіку з творчістю видатного ірландського письменника, тому маємо низку проєкцій на українських митців слова: *Івана Франка* [2, с. 35], *Тичину* [2, с. 48], *Чупринку* [2, с. 48]. Численні порівняння прози *Джойса* стосуються аналогій з „методами різьби” *Олександра Архипенка* [2, с. 45, с. 47, с. 50, с. 52, с. 55], який „винайшов і впровадив епохальний здобуток...– оформлення повітряного простору між поодинокими частинами різьби” [2, с. 47]. Авторка висновкує: „Твори *Архипенка* є здебільша вислідом найвищого узагальнення, де зникають індивідуальні риси... Переінакшення слів і словесні новотвори *Джойса* є вислідом найвищого спрощення, де зникає все зайве” [2, с. 47]. Сьогодні зіставлення ірландського письменника та українського скульптора назвали би порівняльно-історичним методом дослідження, проте на той час саме такого визначення рецензенти не подали, а навпаки, різко критикували [4, с. 10]. Антропоніми у творі Дарії Віконської творять ще й асоціативні протиставлення, що зосереджують увагу читача на конкретних деталях та наголошують на певній інформації. Отже, „вплітаючись у єдину художню тканину твору, власні імена вносять додаткові відомості, часто недоступні при першому прочитанні твору. Вони змушують читача простежити особливості розгортання авторської думки, заглиблюють у семантичне наповнення імені” [7, с. 89].

Географічні назви тексту Д. Віконської пов'язані з місцем розгортання дії, найчастіше – це *Ірландія* [2, с. 33, с. 36, с. 38] та, конкретно, *Дублін* [2, с. 31, с. 36] (головно твори Джайса стосуються батьківщини, хоча більшу частину дорослого життя він прожив за її межами). Проте розвідка Малицької скерує нас до порівняння з різними місцевостями, наприклад, *Альбїон* (назва Британських островів [2, с. 39]) або (*Європа* [2, с. 33, с. 71], *Ріо-де-Жанейро* [2, с. 38], *Єрусалим* [2, с. 40], *Париж* [2, с. 47], *Стретфорд* [2, с. 28], *Флоренція* [2, с. 49], *острів Еріна* [2, с. 44], *Франція* [2, с. 38], *Іспанія* [2, с. 38], *Трафальгар* [2, с. 42]). Відтак „для топонімів домінантною є функція локалізації подій у просторі, що досягається широким використанням макро- і мікротопонімів” [3, с. 11]. Географія світогляду авторки дуже широка, бо розповіді торкаються *саксонів* [с. 38], *французів* [2, с. 21, с. 39], *ірландців* [2, с. 38, с. 41, с. 44], *кельтів* [2, с. 42], *греків* [2, с. 42], *англійців* [2, с. 21] тощо. Низка етнонімів унаочнює думки та дії головного персонажа, що засвідчує неабияку ерудицію автора та знання національної картини світу: *французький кельт* [2, с. 21], *кельтський юнак* [2, с. 30], *семітський громадянин* [2, с. 30], *бритійська флота* [2, с. 38], *бритійський віце-король* [2, с. 37], *бритійські гієни* [2, с. 38], *лондонська еліта* [2, с. 41], *давньоамериканська культура* [2, с. 45]. Налаштування на географічні терени створюють вплетені в канву тексту назви церковних діячів, наприклад, *два папи з Верони* [2, с. 28]. Отже, етноніми (як і топоніми) твору уточнюють простір дії персонажів та скерують читача до певного історичного періоду.

Окрему нечисленну групу власних назв становлять біблійні назви, що не лише є художньо-зображальним засобом, а органічно налаштовують читача на вічні цінності та є національно-культурними складовими: *Бог* [2, с. 32], *Бог-Творець* [2, с. 67], *Божа любов* [2, с. 62]. Л. Мацько зараховує теоніми до символів, оскільки „*Бог* є носієм найвищих людських ідеалів, моральної довершеності, справедливості” [9, с. 315].

Отже, політико-соціальні чинники, інтелектуально-ментальна особливість авторки дає змогу зрозуміти оніми тексту. І навпаки: саме завдяки ономікону твору ми відкриваємо суть української ментальності Дарії Віконської, основою якої є неймовірна ерудованість, обізнаність з європейською та світовою культурою і вміння проектувати власні знання на українську дійсність. Онімна лексика наукового твору (за визначенням Дарії Віконської – студії) „Джеймс Джайс: Тайна його мистецького обличчя” є:

- цілісно організована, вона реалізує авторську концепцію побудови твору, відтак найчастіше виконує інформативну, текстотвірну та характеризувальну функцію;
- основою культурно-історичного контексту, позаяк власні назви відтворюють генетичну пам'ять, акцентують на злободенному та найсуттєвішому, віддзеркалюють суспільну епоху, „прив'язують” читача до місця описуваних подій та є ідентифікатором часу;
- відтворювачем світосприйняття письменниці, увиразнювачем тексту, що конкретизує задум мисткині, показує її інтелектуальний потенціал та характер;
- елементом декодування певного історичного періоду: нагромадження власних назв змушує читача зрозуміти твір або, залежно від індивідуальних знань та досвіду, призводить до різночитання.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі такі:

- схарактеризувати онімний зріз мовної картини світу Дарії Віконської на основі різних творів;
- подати індекс українських онімів, що сприяють творенню україноцентричного світогляду;
- з'ясувати функції ономастикону письменників-вісниківців.

1. *Белей Л. О.* Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII–XX ст. / Л. О. Белей. Автореф. дис. на здобуття вченого ступеня докт. філол. наук. Спеціальність 10.02.01 – українська мова. – Ужгород, 1997. – 48 с.
2. *Віконська Д.* Джеймс Джойс: Тайна його мистецького обличчя / упоряд., літ. редакція, передм. і прим. В. Габор / Д. Віконська. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2013. – 76 с.
3. *Грищенко Т. Б.* Власні назви як засіб стилетворення в українській історичній прозі другої половини XX с. (на матеріалі романів про Б. Хмельницького) / Т. Б. Грищенко. Автореф. дис. на ... канд. філол. наук. Спеціальність 10.02.01 – українська мова. – Київ, 1998. – 17 с.
4. *Габор В.* Основи українського джойсознавства // Віконська Д. Джеймс Джойс: Тайна його мистецького обличчя / В. Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”, – 2013. – С. 7–12.
5. *Єщенко Т. А.* Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Т. А. Єщенко. – Київ : ВЦ „Академія”, 2009. – 264 с.
6. *Ковалик І. І.* Методика лінгвістичного аналізу тексту / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ. – Київ : Вища школа, 1984. – 119 с.
7. *Кочан І. М.* Лінгвістичний аналіз тексту : [Навч. посіб.] – 2-е вид., перероб. і доп. / І. М. Кочан. – Київ : Знання, 2008. – 423 с.
8. *Крупа М.* Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
9. *Мацько Л. І.* Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько / За ред. Л. І. Мацько. – Київ : Вища школа, 2003. – 462 с.
10. *Мойсієнко А. К.* Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша : Монографія / А. К. Мойсієнко. – Київ : Сталь, 2006. – 304 с.
11. *Немировська О.* Реальні антропонімізації як засіб створення алюзії в художньому тексті (На матеріалі роману Олеса Гончара „Твоя зоря”) / О. Немировська // Дивослово. – 2013. – № 1. – С. 30–32.
12. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія [Текст] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
13. *Сологуб Н. М.* Мовний світ Олеса Гончара / Н. М. Сологуб [Відп. ред. В. М. Русанівський]. – Київ : Наукова думка, 1991. – 140 с.
14. *Ткаченко О.* Українська мова: сьогодення й історична перспектива / О. Ткаченко – Київ : Наукова думка. – 2014. – 512 с.
15. *Шевчук Л. Т.* Творчість Дарії Віконської в літературно-критичній рецепції 30-х років XX століття (у 120 ювілей) / Л. Т. Шевчук // Прикарпатський вісник НТШ. Слово. – 2012. – № 2 (18). – С. 102–110.
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tintina.livejournal.com/170054.html?thread=1875014>.
17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.divczata.org/taxonomy/term/11/0?page=1>.

Стаття надійшла до редколегії 20. 04. 2017

доопрацьована 30. 05. 2017

прийнята до друку 15. 08. 2017

LINGUISTIC ANALYSIS OF THE TEXT OF DARIA VIKONSKA ON THE PROPER NOUNS LEVEL

Oksana Mykytyuk

*National University "Lviv Polytechnic"
Department of Ukrainian language
Karpinski str, 2/4, 1-st building, kab.306,
79013, Lviv, Ukraine, phone: (0322) 58 26 75*

In the article on the basis of linguistic analysis the functions and the composition of the proper nouns vocabulary in the work of Daria Vikonska are analyzed, the author's individual style is demonstrated, the specialties of the proper names use in the scientific text are defined and it is shown how proper nouns specify and reflect the intention of the author.

The proper nouns of the work "James Joyce: The mystery of his art face" are divided into geographic objects (toponyms), names of people (anthroponyms) and the names of God (theonyms). Due to the proper nouns of the work we discover the essence of the Ukrainian mentality of Daria Vikonska which is based on the incredible erudition, knowledge of European and world culture and the ability to project this knowledge on the Ukrainian reality.

The proper nouns in the scientific style reflect the genetic memory, emphasize the most significant features, reflect the social era, identify the time and place of the described events, specify the intent of the artist, implement the author's concept of the work construction, show the intellectual potential and character of Daria Vikonska.

The proper nouns vocabulary decodes a certain historical period in the society development according to the knowledge and experience of the reader, so the accumulation of proper nouns helps the reader to understand the work or, depending on the individual knowledge and experience, leads to misunderstandings.

Key words: linguistic analysis of the text, proper nouns vocabulary, scientific style, Daria Vikonska.